

УДК 378.046.4

DOI 10.18372/2786-823.1.17483

Андрос Мирослав Євгенійович

старший викладач,

кафедра відкритих освітніх систем та інформаційно комунікаційних технологій,

ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,

м. Київ, Україна

androsme@umo.edu.ua

ЯКІСТЬ ЧИ КІЛЬКІСТЬ: ОЦІНЮВАННЯ ЗДОБУТИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІД ЧАС ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

***Анотація.** У статті розглядається специфіка оцінювання здобутих компетентностей здобувачів освіти як один з пріоритетних напрямків розвитку вітчизняного освітнього процесу, побудованого на принципах цифровізації та в умовах змішаного навчання.*

***Ключові слова:** дистанційне навчання, змішане (гібридне) навчання, оцінювання, тестування, цифрова компетентність, цифрові технології, технології дистанційного навчання, прогностична діяльність педагога.*

***Annotation.** The article examines the specifics of assessing the acquired competencies of education seekers as one of the priority directions of the development of the domestic educational process, built on the principles of digitalization and in the conditions of mixed education.*

***Key words:** distance learning, mixed (hybrid) learning, assessment, testing, digital competence, digital technologies, distance learning technologies, prognostic activities of the teacher.*

Актуальність статті. Суспільство інформаційних технологій – постіндустріальне суспільство зацікавлене в особистостях, здатних самостійно й активно діяти, ухвалювати рішення, гнучко адаптуватися до змінних

життєвих обставин. Тому нові педагогічні технології, що сьогодні впроваджують в освітній процес у закладах повної загальної середньої, фахової передвищої, професійно-технічної і вищої освіти України, розглядають як необхідну умову інтелектуального, творчого і морального розвитку особистості. Нові педагогічні технології, передовсім, сьогодні пов'язані із цифровими технологіями та технологіями дистанційного навчання. Зрозуміло, що в умовах коронавірусних обмежень та воєнного стану в нашій країні, першоголовним завданням виступає опанування технологій дистанційного навчання, адаптивне та впевнене їх використання під час змішаного (гібридного) навчання.

Мета статті – розкрити оцінювання здобутих компетентностей під час змішаного навчання.

Результати дослідження. *«Законодавство не передбачає змішаної форми здобуття освіти як такої, тож якщо у школі організоване змішане навчання, то форма здобуття освіти є очною з використанням технологій дистанційного навчання»*, – зазначається у Держслужбі якості освіти [1]. Змішане навчання є гібридною формою освіти між онлайн та офлайн форматами. У Державній службі якості освіти влітку 2022 року виділили 4 основні моделі, згідно яких здобувач освіти отримує частину інформацію безпосередньо від викладача, а частину – під час самостійної роботи з використанням цифрових та дистанційних технологій. Власне, моделей змішаного навчання у західному освітньому просторі значно більше, але і можливостей використовувати технології дистанційного навчання у них було і є значно більше (з різних причин – технологічних, фінансово-матеріальних, психологічних, власне – педагогічних) з моменту початку функціонування всесвітньої мережі Інтернет (травень 1991 року). Нажаль, про практичне використання технологій дистанційного навчання в очному освітньому процесі, в українському освітньому просторі мало згадувалось до початку коронавірусних обмежень (березень 2020 року), маючи при цьому достатню нормативно-правову базу та власне українські розробки веб-ресурсів та веб-

платформ, що забезпечило б специфічність функціонування українського онлайн освітнього простору.

Звичайно, в українському освітньому просторі на перший план сьогодні вийшов *розвиток цифрової компетентності* (при чому, як науково-педагогічного персоналу, так і здобувачів освіти), чому значною мірою слугувало прийняття в Україні в березні 2021 року на державному рівні Опису Рамки цифрової компетентності – *Концепцію цифрових компетентностей* [2]. Опис Рамки цифрових компетентностей громадян України в подальшому, в грудні 2021 року, еволюціонувався у три документи: 1) Рамка цифрових компетентностей для підприємців; 2) Рамка цифрових компетентностей для держслужбовців; 3) Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників (проект) [3].

Поняття «розвиток» стає стрижневим поняттям сучасної педагогічної науки в обґрунтуванні педагогічного процесу, спрямованого на задоволення потреб та інтересів особистості, а також визначає сутність вимог до організації процесу навчання у різних закладах освіти, використовуючи різні моделі змішаного навчання. В умовах реалізації компетентнісно орієнтованої педагогіки (та ще й з цифровими вимогами) змінюється традиційна парадигма освіти і викладач виступає як компетентний тьютор, організатор дистанційного (змішаного) навчання, консультант, помічник, режисер проєктного навчання, менеджер педагогічної взаємодії із здобувачами освіти, спрямованої на розвиток їх активності, самостійності, творчих здібностей у процесі пізнавальної діяльності.

Однією з актуальних сучасних проблем залишаються забезпечення й оцінювання якості освіти, визначення показників якості навчання у закладах освіти різних рівнів. На сьогодні стан системи повної загальної середньої освіти характеризується тим, що деякі аспекти проблеми оцінювання якості навчання здобувачів, створення закладом повної загальної середньої освіти власної системи оцінювання недостатньо розв'язано. Якість навченого здобувача освіти розглядають як об'єктивну сукупність властивостей і характеристик (знання,

уміння, навички, особистісні якості, здібності, комунікативні та інші якості), яка визначає його як підготовленого до навчання здобувача освіти у закладах фахової передвищої, професійно-технічної та вищої освіти. У свою чергу, якість підготовки фахівця – це сукупність його суттєвих властивостей і характеристик, рівень яких формується в процесі здійснення освітньої діяльності та повинен відповідати вимогам споживачів (суспільства, ринку праці, роботодавців, самої особистості).

Реформування системи освіти передбачає і певне переосмислення системи оцінювання. Сьогодні дедалі актуальнішим стає те, хто має бути головним «оцінювачем» досягнень здобувача освіти. При домінуючій ролі викладача на заняттях, звісна річ, переважає і його участь у оцінюванні. Досі він виступав як єдиний «знавець критеріїв» оцінки діяльності здобувача освіти та її результатів. Якщо ж у контексті нового педагогічного мислення суб'єктом навчальної дії стає учень, то саме він у першу чергу має оцінювати її перебіг.

Попередня практика оцінювання відповідала тій системі освіти, що орієнтувалася переважно на засвоєнні інформації. Оцінювали, головним чином, знання, уміння і навички. Утвердженню такої практики сприяла і та обставина, що стан запам'ятовування оцінити відносно неважко. З іншого боку, самому оцінюванню у колишній системі освіти приділялося багато уваги, оскільки у ньому вбачали чи не головне джерело мотивації навчання. За таких обставин гарна оцінка й стала головною метою здобувача освіти, викладача і батьків. Дарма, що це дуже заважало формуванню у свідомості учня його власних життєвих цілей, вибору якихось власних уподобань, що відповідали б його природі.

У контексті прогнозованої системи освіти оцінюванню підлягає не рівень засвоєння інформації (у вигляді знань, умінь і навичок), а компетенція, під якою розуміють здатність (спроможність) здобувача освіти розв'язувати проблеми. Саму ж цю здатність визначають не лише інформованістю, але й рівнем активності його психічних функцій - інтелекту, волі, здібностей, ціннісних орієнтацій тощо. Нова філософія оцінювання унеможлиблює

використання оцінки як засобу покарання чи насильства над здобувачем освіти і тому є гуманістичною, людиноцентрованою у своїй основі.

На сьогодні в освіті використовують різні підходи до оцінювання. Серед них є підходи, що використовували кілька десятиків років, а є й інноваційні підходи. Змінилась і загальна мета оцінювання – вона вийшла за межі оцінювання успішності здобувача освіти в оволодінні певними (ключовими) компетенціями і стала інструментом навчання. Процес оцінювання здобувача освіти й надалі базується на надійних і достовірних методах, хоча потреба в оцінці самих методів оцінювання стає більш комплексною та несе багато викликів для викладача. По мірі того, як зростає потреба в певних уміннях і знаннях, потрібних для подальшого навчання у вищих за рівнем закладах освіти та на робочому місці, зростає й потреба у відповідному їх оцінюванні. Зростає і потреба в точному та чесному оцінюванні багатьох, так званих нематеріальних умінь, які можуть бути досить складні та ситуативні.

Протягом останніх років з'явилися різні освітні філософії та підходи, що пройшли своє випробування часом, але й надалі розвиваються, оскільки змінюються як здобувачі освіти, так і наше розуміння їхніх потреб. Різні філософії, що широко використовують у сфері освіти, являють собою широкий спектр різних теорій.

Філософії оцінювання і далі розвиваються в міру того як педагоги використовують нові, інноваційні підходи, що можуть здаватися багатьом такими, якими важко управляти [4]. Розглянемо детальніше кожен з них.

Традиційна філософія має довгу історію і на сьогодні залишається популярною. Вона базується на підході, при якому вимірювання результатів оцінювання є захищеним і перевіреним процесом. Перевага такого підходу полягає у зрозумілості результатів оцінювання для здобувача освіти, оскільки цей підхід має тривалу історію у сфері освіти і достовірну базу. І педагоги, і роботодавці добре знайомі з традиційною філософією оцінювання, великою перевагою якої є використання результатів оцінювання у процесі ухвалення рішень. Оцінювання пов'язано з очікуваннями відповідної галузі

промисловості. Знання і вміння, потрібні для певної професії, якої навчається здобувач освіти, слід оцінювати. Оцінювання вимірює знання здобувачів освіти, які відносяться до визначених очікуваних професійних знань. Оцінювання відбувається наприкінці вивчення окремих тем або всього курсу. Мета оцінювання – виміряти й узагальнити те, як здобувачі освіти оволоділи визначеними професійними знаннями та вміннями, бажаними для роботодавця. Узагальнення результатів оцінювання зазвичай здійснюють навчальні заклади, і воно може відрізнятися у них. Результати оцінювання здебільшого подано у цифрах чи літерах, і вони відображають рівень знань чи вмінь, якими оволодів учень і які відносяться до бажаних професійних знань та вмінь. Ці системи вимірювання зрозумілі для тих, хто знайомиться з результатами оцінювання.

Наприклад, на сьогодні у закладах повної загальної середньої освіти: у 3-12 класах підсумкове оцінювання здійснюється за рівневою шкалою, результати навчання учнів позначаються словами або відповідними літерами: «початковий (П)», «середній» (С), «достатній» (Д), «високий (В)». Цікавим також є твердження: «За рішенням педагогічної ради заклад освіти може здійснювати *оцінювання результатів навчання учнів усіх класів за власною шкалою* – за умови затвердження правил переведення до системи оцінювання, визначеної законодавством» [5 - 7].

Інтерактивна філософія передбачає оцінювання як невід'ємну частину навчального процесу. При цьому оцінювання використовують як інструмент навчання. Результати навчання оцінюють, щоб надати здобувачам освіти інформацію щодо їхнього прогресу в оволодінні відповідними знаннями і вміннями. Процес оцінювання відбувається впродовж усього курсу навчальної програми, а не лише наприкінці її вивчення. Оцінювання відбувається на регулярній, постійній основі. Процес вимірювання модифікують, щоб перерозподілити результати оцінки, отримані впродовж усього процесу вивчення курсу, а не фокусують лише на кінцевій оцінці чи кількох способах оцінювання. Таке постійне оцінювання, яке починається з попереднього

оцінювання знань та вмінь здобувачів освіти на початку роботи і триває впродовж усього вивчення курсу, називається формувальним.

Формувальне оцінювання надає зворотний зв'язок здобувачам освіти впродовж вивчення всього навчального курсу. Оцінювання надає можливість здобувачам освіти здійснювати моніторинг власного прогресу у досягненні бажаних результатів. Оцінювання також надає інформацію здобувачам освіти щодо аспектів, на які слід звернути більше уваги в майбутньому. При такому підході здобувачів освіти не лише піддають частішому оцінюванню, а й безпосередньо залучають до цього процесу. Від здобувачів освіти очікують оцінювання та вимірювання власного прогресу в процесі оволодіння бажаними знаннями і вміннями, а також прогресу їхніх товаришів. Здобувачі освіти відіграють важливу роль у визначенні відповідних оцінок у процесі оцінювання. При такому підході до оцінювання використовують альтернативні погляди на оцінювання навчальних результатів. Ширше тлумачення результатів оцінювання виходить за рамки традиційних оцінок – чи то у вигляді цифр, чи у вигляді літер. Результати оцінювання включають зазначення самого результату – як, наприклад, «Виконав», «Не виконав», або різні рівні його досягнення – «У процесі вдосконалення», «Компетентний», «У процесі розвитку», «Незавершений».

Можливо, якнайкраще, ілюструє даний підхід система оцінювання в 1-2 (частково, 3-4) класах НУШ. Критерії до формувального оцінювання розробляються вчителем самостійно до кожного виду роботи та виду діяльності учнів з урахуванням їхніх індивідуальних здібностей та темпу оволодіння навчальним матеріалом. Підсумкове оцінювання орієнтовано на співвіднесення результатів навчання учнів з обов'язковими результатами навчання, визначеними державним стандартом. У 1-4 класах підсумкове оцінювання здійснюється із застосуванням вербальної характеристики особистих досягнень. Результати навчання учнів позначаються словами: «має значні успіхи», «демонструє помітний прогрес», «досягає результату з допомогою вчителя», «потребує значної уваги і допомоги» [6].

Філософія, орієнтована на здобувача освіти, являє собою прогресивний підхід до оцінювання, що розвивається, і передбачає активне залучення учнів у процес оцінювання: що оцінюють, як оцінюють і коли оцінюють. Взаємної згоди досягають на початку навчального курсу викладач і здобувач освіти щодо того, які навчальні результати будуть оцінювати, які методи оцінювання буде використано, коли відбудеться процес оцінювання. Можливості для оцінювання існують під час усього навчального курсу, як і можливості для того, щоб учні самооцінили власний прогрес і визначили сфери, які потребують поліпшення. Здобувачів освіти також залучають до процесу оцінювання власних результатів та результатів оцінювання їхніх товаришів. Учні залучають до кожного з етапів процесу оцінювання. Індивідуальне оцінювання для здобувачів освіти не передбачає досягнення певного рівня оволодіння знаннями чи вміннями, пов'язаними з відповідною професією, а базується на рівні оволодіння знаннями та вміннями порівняно з власним початковим рівнем на час вивчення курсу. Іншими словами, оцінювання базується на індивідуальному прогресі кожного окремого здобувача освіти відповідно до бажаних професійних результатів, а не на рівні досягнення цих результатів.

Відповідно до різних філософій оцінювання відрізняються і завдання процесу оцінювання. Одним із завдань оцінювання є порівняння дійсного рівня досягнутих компетенцій з очікуваними знаннями та вміннями. Це найзагальніше завдання оцінювання, яке відповідає традиційній філософії. Іншим завданням оцінювання є надання допомоги здобувачам освіти в ухваленні рішень щодо подальших дій. Оцінювання допомагає здобувачам освіти у визначенні питань, які вони ще не зрозуміли, або навичок, які ще потребують розвитку. Оцінювання забезпечує здобувачам освіти напрям до подальших дій, що допоможуть їм успішно засвоїти навчальний курс. Оцінювання є частиною процесу навчання, і його слід розглядати як комплекс дій, а не одноразовий захід. Здобувачі освіти мають не лише навчатися з результатів оцінювання, а й бути краще підготовлені до майбутніх способів оцінювання. Постійне оцінювання дозволяє здобувачам освіти удосконалювати

власні знання і демонструвати цей прогрес під час подальшого оцінювання. Здійснення моніторингу прогресу здобувача освіти – це ще одне завдання оцінювання.

Не менш важливим завданням оцінювання є оцінювання методів викладання та перегляд змісту навчальної програми (прогностичність). Результати оцінювання можуть визначати потребу продовження чи зміни в підходах до методів викладання. Якщо результати оцінювання демонструють низький рівень оволодіння бажаними професійними результатами для більшості здобувачів освіти, методи викладання слід переглянути. Оцінювання може також визначати частини змісту навчального курсу, які потрібно переглянути. Це може бути, коли оволодіння певними знаннями чи вміннями передбачають на пізнішому етапі або в рамках вивчення інших навчальних предметів. Це також може свідчити про те, що певний матеріал можуть надати здобувачам освіти для самостійного вивчення і він не потребує багато часу для викладання.

Проте головним завданням оцінювання є те, що здобувачі освіти усвідомлюють та активізують свою освітню діяльність. Оцінювання не є разовою подією, що найчастіше відбувається після того, як учні виконали завдання, а радше неперервним процесом, упродовж якого здобувачі освіти виконують завдання проєкту. Постійне, неперервне, вбудоване в процес навчання оцінювання лежить в основі навчання за проєктною технологією та забезпечує учням можливість продемонструвати свої знання і вміння багатьма різними способами. Завдяки неперервному оцінюванню, яке стає складником викладання навчальної теми, викладачі більше дізнаються про навчальні потреби своїх учнів і можуть коригувати процес викладання для поліпшення досягнень.

Методи оцінювання вчора і сьогодні. Тридцять років тому в школах в основному оцінювали письмові роботи, усний виступ (наприклад, біля дошки або з місця) та відповіді на екзаменах, коли учням пропонували письмово дати відповіді на запитання і завдання, які потім доповідали вчителю. Вчитель,

викладач, як правило, був єдиним джерелом не лише отримання, але й оцінювання знань здобувачів освіти. У сучасних навчальних закладах процедура оцінювання істотно змінилася. Тести (бланкові, електронні чи дистанційні), контрольні роботи й усні відповіді все ще присутні, але це не єдині методи оцінювання знань, навичок та процесу навчання.

В освітніх закладах закладах з'явилися й інші методи оцінювання:

– Здобувачі освіти оцінюють один одного, викладачі надають зворотний зв'язок (пропозиції та коментарі з приводу учнівських робіт під час індивідуальних і групових консультацій).

– Спеціально розроблені Контрольні списки та Форми з критеріями оцінювання допомагають здобувачам освіти усвідомити та зрозуміти в подробицях і деталях передбачувані результати навчання та проєктної діяльності, що у свою чергу сприяє учням ефективно планувати й управляти процесом власного навчання.

– Самооцінювання діяльності підтримує метапізнання (загальні знання про мислення і про сильні й слабкі сторони власного мислення) та рефлексію процесу навчання.

– Форми з критеріями оцінювання і балами дозволяють визначити якість матеріалів, яку підготували здобувачі освіти та їх презентацію при оцінюванні, що здійснюють викладачі й однолітки (наприклад, результати веб-квесту чи підготовка цифрового сторітелінгу на задану тему).

Критерії оцінювання. Критерії оцінювання розробляють на основі відповідного джерела, яке зазвичай є зовнішнім джерелом. Таким джерелом можуть бути стандарти і правила, що містяться у чинному законодавстві. Часто їх розробляє група осіб, члени якої є представниками відповідної професії – так званий промисловий дорадчий комітет. Члени дорадчих комітетів зустрічаються з викладачами при розробці навчальної програми, яку складають з багатьох курсів, що орієнтуються на здобуття бажаних компетенцій – знань, умінь і відповідних установок.

Навчальні результати розробляють для кожного курсу і визначають конкретні вміння та знання, потрібні для відповідної професії. Пізніше навчальні результати формують у навчальні кроки, що забезпечують детальніший перелік компетенцій. Навчальні результати і є тими критеріями, які використовують у процесі оцінювання.

Іншим критерієм оцінювання є оцінювання на основі нормативів, що базується на переконанні, що «нормальний» стандарт щодо відповідних умінь і знань розробляють відповідно до певної групи учнів. Успішність кожного окремого здобувача освіти порівнюють з успішністю інших здобувачів освіти у тій же групі і, таким чином, стандарт норми визначається для всієї групи.

Норматив або стандарт базується на якості виконання групи загалом. Слабкі сторони такого підходу полягають в тому, що оцінка індивідуального здобувача освіти базується на сильних чи слабких сторонах усієї групи загалом. Здобувач освіти у сильній групі ймовірніше отримає низькі оцінки, ніж він чи вона отримали б, навчаючись у слабшій групі. Оцінювання на основі власних критеріїв базується на філософії, яка передбачає, що деякі види компетенцій можуть оцінювати без порівняння із зовнішніми стандартами чи рівнем виконання інших учнів. Таке оцінювання визначає рівень компетентності здобувачів освіти, порівнюючи їхній рівень компетентності з попереднім рівнем. Такий підхід більше відповідає програмам з професійного розвитку, як, наприклад, програма з навчання управління конфліктами.

Висновки. Зважаючи на утверджену в нашій традиції значущість оцінювання, до нього ставлять і певні конкретні вимоги. Оцінювання повинно мати системний характер, бо лише в такому разі вплив його на процес освіти буде стійкий. Безсистемність і «випадковість» (епізодичність) оцінювання завжди вносять елемент нервозності й негативно позначаються на навчанні. Як і саме навчання, так і оцінювання повинні носити індивідуальний характер, передбачати врахування як особистісних можливостей, так і конкретних умов життя здобувача освіти (особливо, в надзвичайних умовах), використання

цифрових можливостей та технологій електронного дистанційного тестування (оцінювання).

Оцінювання в сучасних освітніх умовах змішаного навчання – нелегкий процес. Викладач може знати все про оцінювання, проте відчувати труднощі в його застосуванні.

Сучасна філософія оцінювання дорослих здобувачів освіти полягає в тому, щоб цей процес (оцінювання) проходив червоною ниткою через увесь процес навчання і сприяв розвитку самооцінювання як передумови їхнього навчання впродовж усього життя. Оцінювання не лише вимірює знання, але й формує їх. Зазвичай здобувачі освіти під час оцінювання мобілізуються, а тому процес навчання відбувається якнайефективніше. Педагоги можуть скористатися цією можливістю для навчання. Також відомо, що здобувачі освіти найкраще засвоюють першу і останню частини навчального досвіду. Оцінювання зазвичай є прикладом останньої (завершальної) частини цього досвіду. Основною метою навчання є професійний та особистий розвиток здобувачів освіти, в якому вони – активні учасники цього процесу завдяки, мабуть першочергово, використанню технологій дистанційного навчання. Завдання ефективних педагогів – створити такі умови для навчання, використати, можливо, специфічні цифрові технології, технології дистанційного навчання, де здобувачі освіти мали б можливість спільно планувати пріоритети власного розвитку, шляхи досягнення навчальних цілей, а також способи оцінювання власного прогресу в освітньому процесі.

Список використаних джерел

1. Змішане навчання: як організувати якісний освітній процес в умовах війни. URL: <https://sqe.gov.ua/zmishane-navchannya-yak-organizuvati-yaki> (дата звернення: 20.12.2022).
2. Опис Рамки цифрових компетентностей громадян України. 2021. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 20.12.2022).

3. Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників (проект) URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2629-frame_pedagogical.pdf (дата звернення: 20.12.2022).

4. Щербак О.І., Софій Н.З., Бович Б.Ю. Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень: Навчально-методичний посібник / За наук. ред. О.І. Щербак. Івано-Франківськ, «Лілея-НВ». 2014. 136 С.

5. Державний стандарт базової середньої освіти: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 20.12.2022).

6. Методичні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.21 р. № 813. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-ocinyuvannya-rezultativ-navchannya-uchniv-1-4-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 20.12.2022).

7. Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 01 квітня 2022 р. № 289. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/861/86195/OCINYuVANNYa_OST818.pdf (дата звернення: 20.12.2022).